

Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності

Науково-практичний посібник для суддів

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL
OF EUROPE CONSEIL
DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Спільна програма Європейського Союзу і Ради Європи
"Боротьба з проявами жорстокого поводження і безкарністю"

Фонд
«Правова ініціатива»

Національна школа
суддів України

Центр суддівських
студій

Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорсткому поводженню і безкарності

Науково-практичний посібник для суддів

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL
OF EUROPE CONSEIL
DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Спільна програма Європейського Союзу і Ради Європи
“Боротьба з проявами жорсткого поводження і безкарністю”
у країнах Південного Кавказу, Молдові й Україні

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Національної школи суддів України
(Протокол №3 від 19 жовтня 2011 року)

Публікація здійснена в рамках Спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Боротьба з проявами жорстокого поводження і безкарністю» у країнах Південного Кавказу, Молдови та Україні у співпраці із Національною школою суддів України, Всеукраїнським благодійним фондом «Правова ініціатива» та Центром суддівських студій.

Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікян А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / За заг. ред. проф. Маляренка В.Т. — К.: «К.І.С.», 2011. — 320 с.

У цьому виданні висвітлюються проблемні питання дотримання в українському контексті конвенційних вимог абсолютної заборони катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання через призму практики Європейського суду з прав людини та аналізується національна судова практика з огляду на міжнародні стандарти і наукові дослідження в контексті застосування як українського законодавства, так і міжнародно-правових норм, зокрема, європейських стандартів.

Науково-практичний посібник із навчально-методичними матеріалами буде корисним не лише для суддів, але також для широкого правничого загалу — для адвокатів, працівників правоохоронних органів, науковців, викладачів.

Думки, висловлені у цій публікації, належать авторам та не породжують відповідальність Європейського Союзу або Ради Європи або інституцій, у яких працюють автори. Вони не повинні вважатися такими, що стосуються офіційного тлумачення правових інструментів, що можуть створювати зобов'язання Урядів держав-учасниць Європейського Союзу або статутних органів Ради Європи, або будь-яких інших органів, створених під егідою Європейської конвенції з прав людини.

Управління правової співпраці
Департамент правосуддя і правового співробітництва
Директорат правосуддя і захисту людської гідності
Генеральний Директорат I – Права людини і верховенство права
Рада Європи
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://www.coe.int/capacitybuilding>

- © Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікян А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г., 2011
- © Рада Європи/Європейський Союз, 2011
- © Національна школа суддів України, 2011
- © Центр суддівських студій, 2011
- © ВБФ «Правова ініціатива», 2011
- © «К.І.С.», оригінал-макет 2011

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ І.	
Маланчук Б.А. Загальні положення та основні засади тлумачення права на заборону катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання	9
1.1 Загальні питання міжнародно-правового регулювання заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання	9
1.2 Особливості застосування та основні засади тлумачення права, закріпленого в статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	13
1.3 Питання прийнятності доказів, отриманих із порушенням статті 3 ЄКПЛ, та адекватність покарання за порушення статті 3 Конвенції	34
РОЗДІЛ ІІ.	
Касько В.В. Загальний огляд розслідування правоохоронними органами України фактів жорстокого поводження (за матеріалами рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України)	41
2.1 Брак незалежності/неупередженості осіб, які проводять розслідування або залучаються до його проведення	44
2.2 Брак невідкладності, швидкості і ретельності розслідування	47
2.3 Незалучення потерпілого до процесу розслідування (брак прозорості)	53
2.4 Таблиця: витяги з рішень ЄСПЛ проти України щодо порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції	55

РОЗДІЛ ІІІ.

Шукліна Н.Г. Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання – у світлі конституційного права людини на повагу до її гідності	72
---	----

РОЗДІЛ ІV.

Ахтирська Н.М. Аналіз судової практики крізь призму дотримання конвенційних вимог абсолютної заборони катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарань в Україні	89
4.1 Міжнародні вимоги та стан дотримання абсолютної заборони катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарань в Україні	89
4.2 Судова практика у справах про порушення заборони катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарань в Україні	103
4.3 Справедлива сатисфакція жертвам катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання	143

РОЗДІЛ V.

Пошва Б.М., Касько В.В. Застосування національними судами України положень ЄКПЛ та практики Європейського суду з прав людини у сфері протидії жорстокому поводженню і безкарності	156
5.1 Вступ	156
5.2 Перевірка національними судами законності рішень компетентних органів у процесі розслідування скарг на жорстоке поводження	158
5.3 Вирішення національним судом питання про доказову силу даних, здобутих із порушенням заборони жорстокого поводження	166
5.4 Врахування національними судами практики Європейського суду з прав людини щодо специфічних гарантій захисту від жорстокого поводження	175
5.5 Застосування позицій щодо тягаря доведення. Превентивний ефект статті 3 Конвенції	178

РОЗДІЛ VI.**Навчально-методичні матеріали (на допомогу викладачеві) 186**

- 6.1 **Фулей Т.І.** Модуль-конспект: Заборона катування (стаття 3 ЄКПЛ) 186
- 6.2 **Касько В.В.** Слайди PowerPoint презентацій з питань застосування статті 3 Конвенції 198
- 6.3 **Маланчук Б.А., Мелікян А.** Типова навчальна програма одноденного семінару для суддів на тему: «Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження: відповідність європейським стандартам» 211

ДОДАТКИ:

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 214
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 255
- Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 264
- Боротьба з безкарністю. Витяг з 14-го Загального звіту [КЗК/Inf (2004) 28] 281
- Висновок Комісара з прав людини Ради Європи Томаса Хаммарберга стосовно незалежного та результативного реагування на скарги щодо поліції від 12 березня 2009 року 290

Передмова

Науково-практичний посібник «Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності» є результатом співпраці українських правників, які тривалий час займаються дослідженням правозахисних механізмів Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року і мають значний досвід викладання її положень практичним працівникам.

Заборона катування, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження і покарання, закріплена у статті 3 згаданої Конвенції, є абсолютною за своїм характером і не підлягає жодним обмеженням чи виняткам. Ні суспільна небезпека, яка загрожує життю нації, ні винятково складні випадки боротьби з організованою злочинністю чи тероризмом, ні будь-які інші обставини не можуть слугувати підставами для відступу державами — учасницями Конвенції — від свого зобов'язання.

Із набуттям для України чинності Конвенції з 11.09.1997 р., з огляду на постійний розвиток практики Європейського суду з прав людини, змінюється українське законодавство та підходи до протидії жорстокому поводженню і ролі суддів у цьому процесі.

Прийнятий 23 лютого 2006 року Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» у статті 17 підтвердив **обов'язок національних судів застосовувати при розгляді справ як Конвенцію, так і практику Суду як джерело права.**

Сучасні суспільні реалії і новітні європейські стандарти неминуче вимагають від судів активнішої позиції у протидії жорстокому поводженню, виходячи з того, що суд є найбільш дієвим засобом захисту прав і свобод людини. Адже саме судові органи України, втілюючи принципи незалежності і неупередженості, при здійс-

сненні правосуддя повинні виходити із засад верховенства права і найвищої соціальної цінності — людини та її прав.

Для кращого розуміння проблематики у виданні послідовно розкриваються поняття мінімального рівня жорстокості, катування, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, особливості тягаря доведення факту жорстокого поводження, негативних і позитивних зобов'язань держав за статтею 3 Конвенції, висвітлено превентивний ефект цієї норми і вимоги Суду щодо його забезпечення, розглянуто питання прийнятності доказів, здобутих із порушенням заборони жорстокого поводження.

Окрему увагу у посібнику приділено позитивному зобов'язанню держав за статтею 3 Конвенції щодо проведення офіційного ефективного розслідування актів жорстокого поводження і критеріям, виробленим у практиці Європейського суду з прав людини, яким таке розслідування має відповідати. При цьому наголос і посилення зроблено на новітню практику Страсбурзького суду у справах проти України.

У матеріалах видання міститься ґрунтовний аналіз національної судової практики у справах про злочини, передбачені статтею 127 КК України (катування), наведено приклади типових помилок при розгляді справ цієї категорії, розкрито питання забезпечення справедливої сатисфакції жертвам жорстокого поводження.

Зроблена спроба проаналізувати прийняті в останні роки рішення українських судів, наявні у публічно доступних базах даних, які містять посилання на статтю 3 Конвенції, або у яких застосовано принципи, закладені у практиці ЄСПЛ, у тому числі, щодо гарантій захисту від жорстокого поводження, які демонструють глибокий зв'язок статті 3 та статей 5 і 6 Конвенції (право на свободу і особисту недоторканність і право на справедливий судовий розгляд). Належні посилання національних судів в існуючій практиці на відповідні європейські стандарти мають послужити прикладом для інших суддів України і надихнути їх до частішого і більш професійного застосування положень Конвенції і практики Європейського суду при здійсненні правосуддя.

Крім того, посібник містить корисні методично-навчальні матеріали, які можуть стати у нагоді викладачам, у тому числі, суд-

дям-викладачам для проведення різних форм навчання: семінарів, тренінгів, лекцій, презентацій, круглих столів тощо.

Хоча посібник і розрахований, у першу чергу, на суддів, проте він, безумовно, буде цікавим та корисним також для науковців, законодавців, практикуючих адвокатів, правозахисників, практичних працівників правоохоронних органів.

*Ректор Національної школи суддів України,
професор **Малярєнко В.Т.***

У цьому виданні висвітлюються проблемні питання дотримання в українському контексті конвенційних вимог абсолютної заборони катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання через призму практики Європейського суду з прав людини та аналізується національна судова практика з огляду на міжнародні стандарти і наукові дослідження в контексті застосування як українського законодавства, так і міжнародно-правових норм, зокрема, європейських стандартів.

Науково-практичний посібник із навчально-методичними матеріалами буде корисним не лише для суддів, але також для широкого правничого загалу — для адвокатів, працівників правоохоронних органів, науковців, викладачів.

The manual highlights the problematic issues of compliance with the requirements under the Article 3 of the European Convention of Human Rights as regards the absolute prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment in Ukraine through the case law of the European Court of Human Rights. The national judicial practice is analysed on the basis of international experience and scientific approach in the context of application of Ukrainian legislation and international legal norms, in particular European standards, as well as the practice of their interpretation.

The manual is useful as a scientific tool, as well as a practical guidance. It includes the training materials, useful not only for judges, but also for defense lawyers, law enforcement officials, scholars and other representatives of legal profession.

Генеральний Директорат I – Права людини і верховенство права

Рада Європи